

Tyrkiets forfatning

– den juridiske form tilslører den rå virkelighed

Af Per Walsøe

1. Tyrkiet: militærkup – demokrati

Militæret tog magten i Tyrkiet den 12.9.1980. Den ledende general i kuppet, Kenan Evren, er siden blevet valgt til præsident.

En ny forfatning er blevet godkendt ved en folkeafstemning i 1982.

I forfatningens generelle principper hedder det bl.a. at *Tyrkiet er en demokratisk stat, der respekterer menneskerettighederne.*

Af forfatningens art. 76 fremgår det, at man er *valgbar* når man er fyldt 30 og har gennemgået en basal skolegang, og at følgende grupper er udelukket fra valgbarhed: dommere, anklagere, medlemmer af højere juridiske organer, lærere ved højere uddannelser, offentligt ansatte og militærpersoner.

I artikel 33 om *foreningsfrihed* bestemmes det bl.a., at foreninger ikke må forfølge politiske formål, modtage støtte fra eller handle i fællesskab med fagforeninger.

Fagforeninger må efter artikel 52 ikke fremme politiske formål, deltage i politiske aktiviteter, modtage støtte fra eller give støtte til politiske partier.

Politiske partier må ikke have forbindelse med eller samarbejde med: foreninger, kooperativer, fagforeninger etc., eller modtage økonomisk støtte fra sådanne. (Art. 69).

Man må ikke være *medlem af et politisk parti*, hvis man er: offentligt ansat, studerende, lærer ved højere uddannelser, beklæder højere juridiske stillinger m.m. (Art. 68).

Parlamentets lovgivningsmagt kan begrænses, bl.a. af præsidenten.

Ministerrådet, hvis formand er præsidenten, kan erklære landet i undtagelsestilstand, bl.a. i tilfælde af alvorlig økonomisk depression (Art. 119).

Af artikel 175 fremgår det at forfatningen – der er godkendt ved en

folkeafstemning – kan undergå ændringer uden at en ny folkeafstemning er nødvendig til godkendelse heraf.

Disse centrale punkter i forfatningen viser at denne ikke sikrer et reelt demokrati – snarere det modsatte.

Jeg henviser i denne forbindelse til professor, dr. jur. Hans Gammeltoft-Hansens gennemgang og konklusion i hans redegørelse af 31.12.1982 til Europarådet, vedrørende spørgsmålet om hvorvidt den tyrkiske forfatning ville sikre et egentligt demokrati, et pluralistisk, politisk system og respekt for menneskerettigheder og fundamentale friheder. Hans konklusion er, at forfatningen ikke udgør en sådan garanti.

II. Straffesager i kølvandet af militærkuppet

Straks efter militærkuppet skete der omfattende arrestationer af politiske kræfter på såvel venstre- som højrefløjen. Processuelle garantier blev sløffet. Politiets ret til at tilbageholde anholdte udvidedes til 90 dage. Afhøringer under svær tortur iværksattes. Alvorlige straffesager forberedtes og indledtes.

I begyndelsen var der tilsyneladende en bestræbelse på at afbalance tiltalerejsningerne – siden er, efter det for mig oplyste, sagerne mod højrefløjen blevet udvandet, mod venstrefløjen såvel skærpet som udvidet kvantitativt. Systemet viser i dette politiske opgør sit sande ansigt.

III. Vesteuropas kritiske blik

En række menneskerettigheds- og juristorganisationer har stået bag udsendelse af observatører til de politiske retssager. Ofte er disse meget langvarige (op til flere år) men der sendes løbende observatører, så de vigtigste af sagerne næsten kontinuerligt er overvåget af en eller flere jurister, udsendt fra Vesteuropa. Tyrkiet-spørgsmålet verserer stadig i Europarådet.

Ligesom den tyrkiske forfatning ikke er et demokratisk *dokument* er straffesagerne i kølvandet af militærkuppet et blandt mange eksempler på, at Tyrkiet heller ikke i *praksis* fungerer som et demokrati eller respekterer menneskerettighederne.

Jeg har haft lejlighed til at følge to af disse sager som repræsentant for Dansk Retspolitisk Forening – TIKP-sagen og Dev-Yol-sagen.

IV. TIKP-sagen

Retssagen mod medlemmer af Tyrkiets arbejder og bondeparti, TIKP, påbegyndtes i Ankara den 15. juni 1981 med retsdage hver mandag. Jeg overværede retssagen den 22. og 29. juni 1981.

De anklagede i retssagen er 24 ledere og grundlæggere af TIKP.

Dette parti, der er dannet i 1978, tilslutter sig i sit grundlag den »videnskabelige socialisme«.

Anklagen har følgende ordlyd:

- »Delikt: At danne en organisation, som har til hensigt at etablere en social klasses herredømme over de andre sociale klasser, eller at ændre landets økonomiske eller sociale ordning, samt at regulere og administrere en sådan organisations aktiviteter.«

I anklageskriftet henvises til en række paragraffer i den tyrkiske straffelov, af hvilke navnlig § 141, stk. 1, er af betydning. Den har følgende indhold:

- »Den, som forsøger at etablere eller etablerer, arbejder med eller leder grupperinger – under hvad navn det end måtte være – hvis aktiviteter har til hensigt at etablere en social klasses herredømme over en anden social klasse eller udslettelsen af en bestemt klasse eller ændringen af den økonomiske eller sociale basis, som findes i landet, eller den som rådgiver disse grupper med disse mål, straffes med alvorlig straf i form af fængsel fra 8-15 år. Den, som dirigerer eller leder mere en én af disse grupper eller alle disse, straffes med dødsdom.«

Der er mod de 24 anklagede nedlagt påstand om fængselsstraf på 8-15 år.

I anklageskriftet beskrives partiets grundprincipper, dets skolingsarbejde, publikationer, forbindelse med udenlandske kommunistiske partier og dets syn på det klasseløse samfund, international politik og landboreformer.

Anklagen mod de 24 personer retter sig udelukkende mod partiets politiske, marxistiske grundlag. Der er intetsteds i anklageskriftet inddraget en anklage for nogen form for fysisk handling.

Anklagen er rejst for en militærdomstol i Ankara. Denne domstol består af 3 medlemmer, hvoraf 2 med militær rang, den ene af disse uden juridisk uddannelse.

Som forsvarere under sagen fungerede et meget stort antal advokater. Blandt disse var nogle få aktive, medens den øvrige gruppe forsvarsadvokater (med og uden tilknytning til TIKP) optrådte i denne

rolle for at solidarisere sig med forsvaret og de tiltalte.

Retssagen foregik i en større retsbygning i en militærlejr i Ankaras udkant. I retssalen var der bevogtning af bevæbnede soldater.

Jeg har ikke haft lejlighed til nøjere at interviewe de anklagede, men skal nævne, *at* disse har været varetægtsfængslet i meget lang tid, *at* denne varetægtsfængsling i begyndelsen fandt sted i det berygtede Mamak militærfængsel, *og at* de anklagede klager over at have været udsat for mishandling og tilfælde af tortur.

III. Dev-Yol-sagen

A. Sagen og anklagen

I Dev-Yol-sagen for en militærdomstol i Ankara er tiltalt 574 personer, som påstås at have været medlemmer af eller sympatiseret med Devrimci-Yol. Der påstås dødsstraf over 186 personer. – I hele Tyrkiet er antallet af fængslede i denne sag angiveligt over 10.000 mennesker.

Mit ophold i Ankara i forbindelse med sagen strakte sig fra den 6.-10. december 1982. Sagen var begyndt kort forinden.

Det centrale i anklagen mod de tiltalte er anklagen for overtrædelse af tyrkisk straffelov, § 146, stk. 1., henholdsvis § 146, stk. 3. Artikel 146, stk. 1. er sålydende:

- »Den som gør forsøg på med magt at ændre eller afskaffe forfatningen og at ødelægge eller sætte en stopper for parlamentets muligheder for at udføre sine forpligtelser, idømmes dødsstraf.«

(Uautoriseret oversættelse)

Den adfærd, der danner grundlag for tiltalen for at forsøge at ændre/afskaffe den gældende forfatning, strækker sig fra deltagelse i organisering af og beslutning om voldeligt opgør/drab, til uddeling af løbesedler/plakatsætning. – (Ingen af de tiltalte er anklaget for at have begået manddrab eller anklaget efter andre bestemmelser om legemskrænkelser i den tyrkiske straffelov).

De tiltalte anklages for, ved at have været i ledelsen for, medlemmer af eller sympatisører med Devrimci-Yol (»den revolutionære vej«), at have overtrådt § 146, stk. 1. eller § 146, stk. 3. (der for de mildere former for deltagelse kan give op til 15 års fængsel).

B. Iagttagelser

Jeg overværede to retsdage i sagen. Begge dage foregik der afhøring af

tiltalte nr. 1, Oguzhan Müftüoglu. Han er alene tiltalt efter § 146, 1., og betragtes efter tiltalen som central leder. Hans forsvar mod anklagerne var dette, at han alene havde givet udtryk for sine tanker med revolutionært indhold i bladet »Devrimci-Yol«, at Devrimci-Yol ikke eksisterer som organisation med magtovertagelse som formål, og at han ikke har deltaget i organisering af skyderi m.v., som han er modstander af.

Alle de tiltalte fængslede var til stede under retssagen. Af disse var ca. 40-50 kvinder, resten, altså ca. 500, mænd. De sidste var karseklippede.

Der var konstant mellem 10 og 25 forsvarere til stede og 200-300 tilhørere i salen.

Retten bestod af 5 dommere, hvoraf flertallet havde militær rang.

Der var omkring 30 soldater til stede i retslokalet, heraf ca. 8 med maskinpistoler i skudklar stilling.

Massive kilder oplyser, at en meget stor del af de tiltalte har været undergivet tortur hos politiet i forbindelse med deres afhøring. Denne tortur har haft karakter af ophængning i hænderne i loftet i to timer, derefter nedtagning, og hvis der ikke svares, ophængning i hænderne i loftet igen. Dette kunne fortsætte i 4-7 dage.

Der omtales også elektriske stød til fingerspidser og penis, samt anbringelse nøgen i et koldt rum, hvor der sprøjtes med kraftige, kolde vandstråler.

De samme kilder taler om, at politiet har nedskrevet forklaringerne for de tiltalte og tvunget dem til at underskrive eller fået dem til at underskrive »med bind for øjnene«.

Under afhøringen af tiltalte nr. 1, Oguzhan Müftüoglu, fik denne lejlighed til at forklare så udførligt, som han ønskede.

Pressen var til stede i salen. Avisen »Cumhuriyet« bragte daglig udførlige referater fra afhøringerne.

Oguzhan Müftüoglu forklarede ifølge »Cumhuriyet«:

■»Først blev tiltalte nr. 1, Oguzhan Müftüoglu afhørt. Tiltalte Müftüoglu sagde, at hans lænd og ryg var dårlige, og at han af denne grund ønskede at sidde ned. Han fik en stol, og man fortsatte med afhøringen af ham, idet han satte sig ned ind imellem.«

»Müftüoglu forklarede, at påstandene i anklagen mod ham er resultat af hans og andres beedigede skriftlige erklæringer, udfærdiget af politihovedkvarteret. Han forklarede at han var varetægtsfængslet i 80 dage, at han var anbragt i en torturcelle, at han blev hængt op i armene med bind for øjnene, undtagen når han blev forhørt og tortureret, og at han havde måttet vente uden at få hverken mad eller drikke.«

»Vi blev anbragt i torturcellen, kaldet »garagen«, vi blev klædt nøgne i en temperatur på omkring 0°. Vi blev udsat for oversprøjtning af kraftige vandstråler i timevis. På grund af denne tortur kan jeg ikke bruge mine arme og min venstre hånd. Mine trommehinder er beskadigede. Efter 2 år hører jeg stadig meget dårligt. Jeg har ondt i lænden og ryggen, arme og hænder. Jeg tilbragte hele vinteren i en celle, ikke større end 1,5-2 m². Jeg overværede tortur på hundredvis af mennesker, også kvinder og piger. Det er helt klart, at de beedigede skriftlige erklæringer, som er forberedt under disse omstændigheder, ikke kan have nogen juridisk værdi. Den politigruppe, som foretog afhøring af os, bestod af politimænd, som var sympatisører af MHP (National Action Party).«

(»Cumhuriyet«, 7.12.1982 – uautoriseret oversættelse).

C. Om grundlaget for sagen

Mine kilder (især forsvarsadvokaterne) peger på, at, sagsmaterialet, der danner grundlag for tiltalen, tilvejebringes ved afhøringer hos politiet i op til 90 dages varetægtsfængsling under anvendelse af tortur, at forklaringerne i visse tilfælde nedskrives af politiet, at forklaringerne i visse tilfælde bliver underskrevet af de tiltalte under tvang eller uden kendskab til, hvad der skrives under på, at militæranklageren i mange tilfælde skal have læst politirapporterne op for anklagede og spurgt, om anklagede kunne acceptere rigtigheden af disse. Efter forsvarernes oplysninger har de tiltalte i mange tilfælde sagt ja til dette, fordi de ellers risikerede at blive sendt tilbage til politiet til nye forklaringer under tortur.

D. Om forswarets muligheder

Om forswarets vilkår er der meddelt mig følgende:

- a. Der er fri adgang til valg af forsvarer og der er et stort antal forsvarere i sagen.
- b. Forsvarerne har lejlighed til at tale med deres klienter. Dette tillades en á to gange om ugen i 5 minutter. Samtalerne overvåges af to soldater, der alene må være til stede af sikkerhedsmæssige grunde, men som ikke må lytte.
- c. På den retsdag, hvor afhøringen af Oguzhan Müftüoglu skulle begynde, fremsatte forsvarerne en anmodning:

■»Forsvarerne anførte, at politiets sikkerhedsafdeling ikke havde ret til udspørgning i politiske sager og fortsatte:

»I modstrid med lovene blev de tiltalte holdt i varetægtsarrest, nogle af dem i 90 dage, i politihovedkvartererne, tortureret og tvunget til at underskrive forud udarbejdede erklæringer i blinde. Senere, medens sagen var under anklagerens undersøgelsesmyndighed, blev de igen bragt til politihovedkvarteret, nogle af dem mere end 1 gang.

Ankaras Martial Law Commander eller den militære anklager har ikke nogen ret til at sende de tiltalte til politihovedkvarteret som intet har at gøre med den juridiske undersøgelse af sagen. En Person, som er i varetægtsfængsel, er under Martial Law Commander's ansvar, og skal udstå varetægten det sted, hvor Commander'en bestemmer.«

Det blev sagt i forsvarerens anmodning, at den ukorrekte karakter af forklaringen ikke blot er gældende for de erklæringer som politiet har taget.

»Med andre ord, ukorrektheden ved politierklæringerne kan influere processen og anklagen. Det afgørende er imidlertid ikke om udspørgningen bliver udført af en anklager eller en dommer, men det afgørende er, at selve afhøringen er frigjort for enhver form for pres, trussel og manipulation.

Derfor anmoder vi om en suspension af sagen, således at sagen kan startes på ny, på grundlag af en korrekt afhøring og anklage, og at retten skal henstille til de ansvarlige myndigheder om at tage de nødvendige skridt for at forhindre at politiet foretager afhøring af de tiltalte under pres.«

Retten afslog forsvarsadvokaternes anmodning, og sagen fortsatte med afhøring af de tiltalte.«

(Cumhuriyet, 7.12.1982 – uautoriseret oversættelse).

VI. Om rettens uafhængighed

Om grundlaget for rettens afhængighed/uafhængighed i de to sager, kunne følgende konstateres:

Flertallet af dommerne har militær rang.

Militæret har magten i landet og domstolen er en militærdomstol.

Sagen foregår i militært område, og der var i og omkring retssalene bastant militær tilstedeværelse.

På spørgsmålet om, hvorledes Dev-Yol-sagen må antages at falde ud, svarer såvel forsvarsadvokater som kilder, der er uafhængige af sagen spontant: »Det afhænger af den politiske situation på tidspunktet for domsafsigelsen.«

Efter oplysninger fra en militær juridisk rådgiver for »Martial Law Commander« er han selv og hans kolleger primært dommere. De kan

fra tid til anden beordres til at fungere som rådgivere eller som anklager eller som dommer i de verserende sager. Han tilføjer: »Hvis jeg ud nævnes til dommer i en sag, taler jeg ikke mere med nogen om denne sag, det er forbudt.«

VII. Observationer: Retssagernes form

Det kunne konstateres, at det almindelige observerbare regie, hvori sagen foregår, følger almindelige retsplejeformer: ret til forsvar, tilhørere til stede i retssalen, presse til stede, lejlighed til at fremkomme med fyldestgørende forklaring, korrekt protokollering etc.

VIII. Observationer: Retssagernes realitet

TIKP-sagen

En analyse af anklagens karakter og holdbarhed må navnlig fremhæve, at anklagen ikke baserer sig på nogen form for fysisk handling, men alene på de udtryk, som er givet i skreven og verbal form for partiets politiske program og standpunkter. Der er således tale om en retssag, der alene drejer sig om, hvorvidt det er strafbart at give udtryk for og kæmpe for visse politiske anskuelser.

Det kan i den forbindelse nævnes, at partiet under den tidligere regering var anmeldt til indenrigsministeriet og er erklæret lovligt.

Det skal ligeledes fremhæves, at straffelovens artikel 141 som citeret ovenfor er fra 1936. Artiklen, der danner grundlag for tiltalen, var altså gældende, da partiets program – som nu omfattes af tiltalen efter denne paragraf – blev erklæret lovligt. En domfældelse vil ud fra dette synspunkt have en tilsvarende karakter som straffelove med tilbagevirkende kraft.

Dev-Yol-sagen

Den væsentligste del af anklagematerialet er tilvejebragt ved tortur i forbindelse med langvarig varetægtsfængsling, tvangsunderskrivelse af rapporter m.v.

Forsvarets vilkår er ringe. Adgangen til drøftelser med klienterne er beskedne og foregår under overvågning. Forsvarernes muligheder svækkes betydeligt af den følelse af konstant pres, som en del af disse gav udtryk for at være underlagt i form af risiko for selv at blive inddraget, risiko for at blive generet, anholdt, afhørt.

Der er nedlagt påstand om dødsstraf i 186 tilfælde. Til en almindelig kulturelt og humanitært begrundet modstand mod dødsstraf kommer i denne sag yderligere, at en væsentlig del af grundlaget for anklagen er tilvejebragt under tortur (hvilket yderligere må ses i forhold til § 146's meget bredt formulerede gerningsindhold), at forsvarers vilkår er meget ringe og at militærdomstolen ikke er uafhængig.

Det er usandsynligt, at militærdomstolene i de to sager reelt er uafhængige af landets magthavere. Det peger i den retning, at landet styres af militæret og domstolene ligeledes er militære, og denne antagelse underbygges af indicier, såsom det stærkt militære regie, hvori retssagerne foregår, det forhold, at det drejer sig om en retssag mod grundlæggende politiske modstandere af militærregimet og de ringe vilkår, der tilstedes forsvarer. Den helt almene opfattelse, at sagernes udfald afhænger af den politiske udvikling og situation i landet på tidspunktet for domsafsigelsen, kompletterer blot dette billede.

IX. Konklusion: Facaden kan ikke skjule indholdet

I sin ovenfor nævnte redegørelse skriver professor, dr. jur. hans Gammeltoft-Hansen vedrørende spørgsmålet om domstolens uafhængighed blandt andet, at væsentlige indvendinger kan rejses mod forfatningens bestemmelser om domstolens struktur, kompetence m.v. Hans Gammeltoft-Hansens rapport hviler, ligesom første afsnit i denne artikel, på en gennemgang af Tyrkiets forfatning *som dokument*.

De to retssager, som jeg har overværet mod TIKP og DEV-Yol, viser imidlertid *i praksis*, at der er al mulig grund til at tvivle på domstolens uafhængighed i sager som disse. Det er sager mod politiske modstandere af magthaverne – sager, hvor kravet om domstolens uafhængighed har en af sine mest centrale betydninger.

Af det foran fremlagte materiale kan man efter min opfattelse konkludere, at de to domstole, der skal dømme medlemmerne af de to organisationer, ikke er uafhængige af landets militære magthavere, men tværtimod må antages i vidt omfang at være afhængige.

Denne ene konklusion er tilstrækkelig til at hele den garniture der er om retssagerne – anklagere, dommere, forsvarere, offentlighed og presse – bliver netop garniture og intet andet.

Disse domstole, disse processer og deres aktører er det juridiske systems bidrag til at tilsløre de virkelige forhold.

Tilsløringen søges styrket gennem lukning i kortere eller længere tid af aviser, der søger at skrive om realiteterne. Det er bl.a. overgået den socialdemokratiske avis »Cumhuriyet«.